

Font Márta

A siker reménye és a kudarc okai Egyetemalapítások a középkori Magyarországon

Arra a kérdésre, hogy „*Mi az egyetem?*”, mai tapasztalataink alapján adódik a válasz: felsőoktatási intézmény. De a válasz korántsem ilyen egyszerű, ha figyelembe vesszük például az oktatott tananyagban lévő különbségeket, a hallgatói létszámot, a tudományos fokozatok különböző elemeit és a többi kiválasztott szempontot. A különbségek még inkább szembeütőek, ha az egyetemi hagyományokat vizsgáljuk, hiszen a világ bármely pontján működő egyetem rendelkezik helyi tradíciókkal, amelyek jelen vannak és hatnak, miközben folyamatosan változnak is.

A középkori egyetem

Az egyetem a középkori európai kultúra legsajátosabb intézménye, amelynek alapjai fokozatosan teremtődtek meg. A 12. században Bologna, Salerno, Párizs és Oxford oktatása már messze földről vonzotta a hallgatókat – alapító okirat nélkül is. Bologna a jog, Salerno a medicina, Párizs és Oxford a teológia területén vált ismertté. Párizs esetében a 13. század elején az egyetem „szabadságait”, azaz autonómiáját akkor foglalták össze, amikor az oktatás már több évtizede folyt.

Az egyetemek nem jöhettek volna létre koraközépkori előzmények nélkül. Az ún. Karoling-reneszánsz alapozta meg a középkori oktatást, és határozta meg tartalmát. Az oktatás a kolostorok és a püspök mellett kialakuló káptalanok feladata lett. Az elsajátítandó ismeretanyag a hét szabad művészet (*septem artes liberales*) volt. Az *ars* (többes számban: *artes*) egyaránt jelentette a tudományt és a művészetet, ahogy például a *litteratura* az írásbeliség minden szegmensére vonatkozott. A hét szabad művészet a *trivium*-ből (*grammatica, retorica, dialectica*) és a *quadrivium*-ből (*arithmetica, astrologia, geometria, musica*) állt. A Karoling-kori szisztéma a következő évszázadokban Európának a latin kereszténységhez tartozó részén elterjedt, és egy egységes európai műveltség alapjává vált.

„A Karoling-reneszánsz kidolgozta és megállapította a középkori európai műveltséganyag tartalmát, s abban meghatározta az ókori örökség helyét. Ez alapvetően keresztény műveltséganyag volt, az ókori kultúra hagyatékából csak az került bele, amit a keresztény világgéppel és morállal összeegyeztethetőnek tartottak. Létrehozta a középkori nyugati keresztény értelmiséget (*litterati*), s azáltal, hogy a tudományos, irodalmi tevékenységet (*litterarum studia*), a *litteratus* hivatást összekapcsolta a társadalom egyik kiváltságos rétegével, a *clericusok* rendjével, szilárd anyagi alapot, társadalmi tekintélyt és presztízst biztosított az értelmiségi munka számára. Végül létrehozta az e műveltség ápolására és továbbadására szolgáló intézményes infrastruktúrát: a tudományos műhelyé emelt kolostorok és az iskolát fenntartó káptalanok hálózatát.”¹

¹ KATUS 2014. 149.

Ma az *egyetem* szó sok európai nyelvben a latin eredetű *universitas*-ból származik: *university*, *Universität*, *uniwersytet*, *universiteit* stb. A középkori *universitas* eredeti jelentése azonban eltért a mai értelmezéstől: közösséget, összetartozó csoportot jelentett, szinonimája volt a *communitas* (= közösség) szónak. A középkorban az oktatásra szerveződött intézmények elnevezése a *schola* volt, a magasabb szintű tanulmányok helyszínét *studium generale*-nak vagy *schola maior*-nak nevezték. Később, a középkoron túl, a *studium generale* háttérbe szorult, az *universitas* eredeti értelme pedig szűkült. Így alakult ki a mai fogalom, amely a tudományok összességére, „egyetemességére” utal. Az egyetem (*universitas*) szó eredetileg tehát a tanulóknak és tanároknak a tudományok művelésére szerveződő közösséget jelentette, amelynek az uralkodói védelem biztosította az önállóságot. Az autonómiát, a közösség szabadságát fejezték ki az egyetemi jelvények: a címer, a pecsét és a jogar. Az utóbbi a világi és egyházi méltóságokkal való egyenrangúságra is utalt. Az egyetemi közösség kisebb egységeit alkották a *natio*-k, az egy helyről érkezett hallgatók közösségei.

A hét szabad művészetből álló tudás lett az oktatás alapja, amelyben a 11–12. századtól kezdve előtérbe került a klasszikus örökség, egyes antik szerzők műveinek olvasása. A 12. században francia területen született meg az egyetemi szellemiséget hordozó skolasztika. Az első egyetemek kezdete homályba vész. A párizsi egyetemen már a 12. században is olyan színvonalas oktatás folyt, amely messziről is vonzotta a diákokat, az „alapító” dokumentumokat viszont csak a 13. század első harmadában (1212, 1231) rögzítették. Bolognában 1140 körül már oktatott Gratianus, a kánonjog legnagyobb középkori szakértője. A 13. században a koldulórendi oktatás kapcsolta össze az oktatás helyszínét a diákok lakóhelyével, megteremtve a máig élő *college*-rendszer alapjait, lásd Oxford, Cambridge egyetemi rendszerét.

A hét szabad művészet elsajátítása a bölcséleti fakultáson (*facultas artium*) kezdődött, és csak ennek elvégzése után következhetett a jog, a teológia vagy a medicina tanulása. De továbblépni nem feltétlenül kellett, hiszen a *facultas artium* eredményes befejezése tanításra (*licentiatu ubique docendi*) való felhatalmazást is jelentett. Nem volt ritka eset, hogy a *licentiatu* birtokában oktató tanárok egy másik fakultás hallgatói is voltak egyben. A babérkoszorús (*baccalaureatus*) címet általában két év alatt lehetett megszerezni, és újabb két év volt szükséges a *magister* címhez. A következő fakultás elvégzése újabb négy évet igényelt, a teológiai doktorátus még ennél is többet. Nem minden egyetem rendelkezett a lehetséges négy fakultással. Az egyetemek számának gyarapodásával a pápai engedélyt különösen a teológia oktatásához volt nehéz megszerezni. A 14. századra azonban világossá vált, hogy az egyetem folyamatos működéséhez mind a négy fakultás megléte szükséges.

Az oktatás helyszínei kezdetben spontán alakultak, ahogy a párizsi egyetem is kezdetben sok kis műhelyből állt. Az előadás helyszíne lehetett templom, magánház, de akár a szabad ég alatt is folyhatott. A diákok egy-egy jelentős professzor körül csoportosultak, számuk összességében nem lehetett jelentős. Eleinte néhány tucat hallgatónál többel nem számolhatunk. Egyszerűen nem is volt szükség külön – csakis az oktatás céljait szolgáló – épületekre. A 15. században, amikor az első egyetemi épületeket emelték, ezek egyben a professzorok és a diákok szállásai is voltak.²

A párizsi egyetem mintájára a 13. századtól a középkor végéig francia területen tizenhat egyetem létesült. A 13. században a már említett Oxford és Cambridge mellett Itália

² Lásd minderre MAMÜL II. 285–288. (MADAS Edit)

(Bologna után Padova, Salerno, Nápoly) és az Ibériai félsziget (például Salamanca, Sevilla, Coimbra) volt az egyetemalapítások helyszíne. Közép-Európában a 14. században jöttek létre az egyetemek – uralkodói kezdeményezésre és pápai jóváhagyással. A Német-római Császárság területén Prága, Bécs, Erfurt, Heidelberg és Köln egyetemei létesültek ekkor, ebbe a sorba illeszkedik a krakkói és a pécsi egyetem alapítása is.³

Egyetemek a középkori Európában⁴

Az első magyar egyetem: Pécs (1367)

A 14. században nem spontán alakultak az egyetemek, hanem az uralkodók léptek fel az egyetemi oktatás megszervezésének igényével, és kérték a pápa engedélyét. A pécsi egyetemet 1367. szeptember elsejei bullájával alapította meg V. Orbán pápa (1362–1370). Az oklevél tanúsága szerint az egyetem működését a pápa Nagy Lajos király (1342–1382) kérésére engedélyezte, de a magyar király kérését tartalmazó oklevél nem maradt fenn. A pápai bulla „mindenféle megengedett fakultással felruházott studium generale”-t említ, de

3 KATUS 2014. 302.

4 FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 13.

a teológiát kizárta.⁵ Ez nem meglepő, hiszen a 14. században ez másutt is így történt, a teológiai fakultás működését csak később engedélyezték. Az uralkodó mellett az egyetem létrehozása körül bábáskodott Koppenbachi Vilmos pécsi püspök (1361–1374), akita a pápa az egyetem kancellárjának nevezett ki. Ez lehet a magyarázata a pécsi helyszínnek, ami különösnek számít, hiszen Pécs soha nem volt uralkodói székhely.

A pécsi egyetem alapítói

1. kép – V. Orbán pápa (1362–1370)

2. kép – Vilmos püspök címere, amely a Pécsi Tudományegyetem mai címerének alapjául szolgál

3. kép – Nagy Lajos király (1342–1382)

⁵ A pécsi egyetem alapítólevele latinul: Szögi 1995. 53. Magyar nyelven több fordítása is létezik: Pécs 1000. 50. (ford. Koszta László); Pécs története 256–257. (ford. Csorba Győző)

Pécsről azt állítja a pápai bulla, hogy a tudomány művelésére különösen alkalmas. Ez a vélemény vélhetően a városban működő magas színvonalú káptalani iskola és az oktatásra különös figyelmet fordító koldulórendi monostorok alapján fogalmazódhatott meg. Fontos körülmény, hogy Buda után az országban egyedül Pécsen fordult elő, hogy négy koldulórendi kolostor tudott gyökeret verni egy városban. Ez egyrészt igen jó szellemi közeget jelentett, másrészt a város gazdagságáról árulkodott. Az egyetem létesítése szempontjából mindkettő lényeges elemnek bizonyult. Pécs valóban a középkori Magyarország leggazdagabb városai közé tartozott, a pécsi püspök tizedbevételeit egyedül az esztergomi érseké múlta felül. A pécsi alapítás azért sem lehetett véletlen, mert püspöke a német származású Koppenbachi Vilmos volt, aki a prágai egyetemet alapító német-római császár, IV. Károly környezetéből került 1358-ban Nagy Lajos király udvarába. Számos alkalommal teljesített diplomáciai küldetést királya számára, a pápai udvarban is többször megfordult. Joggal feltételezzük, hogy ő lehetett az ötletadó Lajos király számára, egyben a közvetítő a pápai udvar felé, és nem utolsósorban pécsi püspökként a megfelelő anyagi eszközök is rendelkezésére álltak.⁶

A középkori pécsi egyetemet illető kardinális kérdés, amely már a 18. század óta foglalkoztatja a kutatást, hogy vajon mennyi ideig működhetett. A 18. század végén Koller József, majd egy évszázaddal később Békefi Remig más-más alapon, de egyaránt úgy gondolta, hogy a pécsi egyetem egészen a város török kézre kerüléséig (1543) létezett.⁷ Mindketten az egyetemhez kötődőnek tartották a *diákok* említését, de ez a meghatározás csak tanulmányok végzésére utal, az intézményt nem jellemzi. Az említettek minden bizonnyal a székesegyházi iskola diákjai voltak.⁸ Egy másik álláspont szerint az egyetemet csak megalapították, de ténylegesen nem működött, hiszen hiányoznak a korabeli pécsi iratok, például nem ismerjük a beiratkozott hallgatók adatait (*matricula*-k).⁹ Ezt viszont a diákokra utaló adatok cáfolják. A pécsi egyetem a 15. században már bizonyosan nem működött, erre számos körülmény utal.¹⁰ Nincs adat sem ide érkezett, sem innét távozó professzorokról, nélkülük aligha lett volna elképzelhető egyetemi oktatás. Janus Pannoniusz pécsi püspök (1459–1472) soha nem tett említést egyetemről, pedig püspökként bizonyosan nem maradt volna közömbös iránta. 1395-ben már egy újabb egyetemalapítás történt, így a pécsi egyetem addigra bizonyosan megszűnt. Gyaníthatóan azért, mert sem orvosi, sem teológiai fakultás nem szerveződött, a jogi fakultás pedig elsorvadt a külföldi professzorok távozásával.¹¹

Hosszú ideje foglalkoztatja mind a kutatókat, mind a város lakóit, hogy hol lehetett az oktatás helyszíne. A középkori egyetemi oktatást azonban sehol sem lehet egy helyszínre lokalizálni. Evlia cselebi 17. századi török utazó leírása nyomán merült fel, hogy a középkori *studium generale* helye a püspökvárban volt.¹² A Székesegyház körül 1967-

⁶ Az alapítókról lásd PETROVICS 2005.

⁷ KOLLER 1801. 72–73.; BÉKEFI 1909. 172.

⁸ VARGA 2009. 34.

⁹ BARTA 1937.

¹⁰ Éppen emiatt nem köthetők az egyetemhez az ún. Pécsi egyetemi beszédek (PETROVICH–TIMKOVICS 1993), ahogy Madas Edit bizonyította. Lásd MADAS 2002. 132–136. Legújabban Koszta László a beszédek Pécshez – de nem az egyetemhez – tartozása mellett érvelt. Lásd KOSZTA 2015. 120.

¹¹ FEDELES 2009. 568–569.; FEDELES 2011a. 28.

¹² SUDÁR 2012. 66.

ben kezdődött ásátások során¹³ került elő egy impozáns épület a várfal és a Székesegyház közötti területen. Itt bukkantak rá az ásató régészek – G. Sándor Mária és Gerő Győző – Vilmos püspök címerkövére, amely ma a Pécsi Tudományegyetem címerének alapja. Az épületet az ásató régészek a középkori egyetem épületével azonosították. Az egyetemi oktatás európai párhuzamai azonban azt mutatják, hogy a középkorban a 15. század előtt nem emeltek külön épületet az egyetem céljaira. Ahogy másutt a professzorok lakása szolgált egyben az oktatás helyszínéül, Pécssett Galvano professzor – és a többi professzor – háza vagy lakása is alkalmas helyszín lehetett, illetve az előadásokat Pécssett is tarthatták templomokban, adott esetben akár a Székesegyházban is. Mivel a Vilmos püspök címerével díszített impozáns épület a 15. század első harmadáig a püspök palotája lehetett, bizonyos egyetemhez kötődő eseményeknek (például doktori vizsga) helyszínéül szolgálhatott. A püspöki palota csak Albeni Henrik püspök (1421–1444) idején került a Székesegyház délnyugati oldalára, ahol ma is áll.¹⁴

A kulcsos-liliomos címert G. Sándor Mária eredetileg az egyetem címerének tekintette,¹⁵ amelyről azóta bebizonyosodott, hogy nem az egykori *studium generale*, hanem Vilmos püspök főpapi címere volt. Bizonyosan volt címere a középkori *studium generale*-nak, de ennek nem maradt nyoma. A pécsi közvélemény hosszú ideig azt a lant alakú címert tartotta a középkori egyetem jelképének, amely egy könyvet és fölötte két, egymást keresztező, hármast liliommal végződő leveles gally között csillagot ábrázol *academia* felirattal, és az 1935-ben épült jogi kari épület kapuja fölé került. A pajzs formája alapján az a címer nem középkori eredetű, ráadásul az 1883-ban talált címertörredék pontos lelőhelye sem ismert. A Székesegyház mögötti ásátások során előkerült címerlelet azonban kétséget kizáróan a 14. századból származik, s az egyetem alapítójával és első kancellárjával, Vilmos püspökkel hozható kapcsolatba.¹⁶

A 14. században alapított pécsi egyetem a város már létező oktatási hagyományaira támaszkodva szerezte meg a pápai jóváhagyást 1367-ben. Prága, Bécs és Krakkó példája nyomán logikus, hogy Nagy Lajos király is felvállalt egy ilyen kezdeményezést, hiszen az említett egyetemeket alapító uralkodókkal rokonságban állt, így példájuk követése megfelelt Lajos király presztízsszempontjainak is. Abban, hogy az alapítás az előbbi példáktól eltérően nem a király székhelyén – az Anjouk által épített reprezentatív Visegrádon, vagy a Lajos alatt már többször ilyen minőségben megjelenő Budán – történt, valószínűleg a pécsi püspök személyes ambícióit és anyagi áldozatvállalását láthatjuk. Az idehívott egyetemi tanárok költségei teljes egészében a püspököt terhelték, semmi nem utal arra, hogy az uralkodó áldozott volna e célra. Ebből következően az új intézmény nagyon személytől függővé vált, amint Galvano di Bologna példája mutatja, aki az alapító püspök halála után azonnal távozott. Az egykori diákokra utaló 15. század eleji adatok arra engednek következtetni, hogy az egyetem 1374-nél tovább működött, legalábbis Alsáni Bálint püspöksége (1376–1408) elején. Alsáni Bálint püspök nem tartozott az 1387-ben trónra lépett új uralkodó, Luxemburgi Zsigmond kedvelt hívei közé, konfliktusuk bizonyára hatással volt az egyetem megszűnésére is.¹⁷

13 G. SÁNDOR 1999; G. SÁNDOR 2010; G. SÁNDOR – SCHÖNERNÉ – METZING 2015.

14 FEDELES 2009. 567.

15 G. SÁNDOR 1994.

16 FEDELES 2011a. 26.

17 PETROVICS 2015. 260.

***A pécsi egyetem ismert tanárai*¹⁸**

	Név	Pécsi tevékenység	Későbbi életút
1.	Galvano di Bononia	1367 (?) – 1374	1374–1376 Bologna, 1376–1382 Padova
2.	Hermann Lurcz	1379 előtt	1379 Prága, 1385 Bécs, 1396 Erfurt
3.	Pál	1369-ben doktorrá avatták	szebeni prépost
4.	Rudolf	1372 (?)	1372 egri kanonok, 1383–1400 pécsi prépost
5.	<i>Kolozsvári Bálint fia Jakab</i>	?	egri kanonok
6.	<i>Szlavóniai Miklós</i>	?	pozsegai prépost
7.	<i>Czudar Imre</i>	?	1369–1371 pécsi kanonok, 1376-tól váradai püspök

***A pécsi egyetem ismert diákjai*¹⁹**

	Név	Honnan ismert?		Későbbi pályafutás
		Időpont	Dokumentum	
1.	Wydera Péter	1384	prágai matricula, beiratkozás	?
2.	Csót Benedek fia György	1400	pápai feloldozás iránti kérelem	a zágrábi egyházmegye klerikusa
3.	Szóllósi Fábíán fia György	1400		a pécsi egyházmegye klerikusa
4.	Kancellár János	1400		meghalt 1400-ban
5.	László fia Lukács	1402	pápai feloldozás iránti kérelem	a pécsi egyházmegye klerikusa
6.	?	1402		meghalt 1402-ben
7.	Zimonyi Miklós	1372	könyvvásárlás	bácsi kanonok
8.	Sasmikó András	1372		?
9.	<i>Nevnai Jakab</i>	1400	pápai feloldozás iránti kérelem	?
10.	<i>Veresmarthy Ipoly</i>	1431–1432		kódexmásoló
11.	<i>Budai János</i>	1374	prágai tanulmányok	az esztergomi <i>Collegium Christi</i> alapítója

¹⁸ FONT 2002. 475–476.; FEDELES 2009. 562–564.; PETROVICS 2015. 263. Az utolsó három személy Petrovich Ede feltételezése, lásd PETROVICH 1967.

¹⁹ FONT 2002. 476.; FEDELES 2009. 564–565.; FEDELES 2011b. 154–155.; PETROVICS 2015. 264. Az utolsó három személy Petrovich Ede feltételezése, lásd PETROVICH 1968. 89–108. Petrovich állítását cáfolja FEDELES 2009. 565.

A kétszer alapított egyetem: Óbuda (1395, 1410)

Zsigmond király (1387–1437) Óbudán kétszer is megalapította az újabb egyetemet, ami egyrészt azt jelzi, hogy a pécsi már biztosan nem működött, másrészt azt, hogy az első alapítás (1395) sikertelen volt. Luxemburgi Zsigmond előtt példaként lebeghetett apjának prágai székhelye, és elsősorban presztízsokból tarthatta szükségesnek az egyetem létesítését. Talán emiatt – Nagy Lajos királlyal ellentétben – ragaszkodott a székhelyéhez közeli intézményhez. Az új egyetem alapjául az óbudai – királyi alapítású – társaskáptalant tette meg, amelynek kanonoki stallumai szolgáltak a finanszírozás alapjául.

Az 1395. évi alapításról nem maradt fenn dokumentum sem a király szándékáról, sem a pápai engedélyről. IX. Bonifác pápa (1389–1404) 1395. október 6-án Rómában kelt oklevele, amelyben csanádi püspökké nevezte ki Órévi (Szántai) Lukácsot (Lucas Demetrius), közvetett módon ad hírt az egyetemről: engedélyezi az újonnan kinevezett csanádi püspöknek, hogy élethossziglan megtarthatja mellette az óbudai prépost méltóságát és betöltheti az óbudai egyetem kancellári tisztségét is.²⁰ Órévi Lukács csanádi püspök (1395–1397)²¹ Zsigmond egyik közeli híve volt, valószínűleg az egyetem ügye miatt küldte őt Rómába még óbudai prépostként, hogy kieszközölje az alapítást.²² Fedeles Tamás szerint feltételezhető, hogy a pápa mind a négy kar működését engedélyezte,²³ ahogy 1384-ben Bécs és 1397-ben Krakkó számára is. Az egyetem működésére utaló egyetlen adatunk 1396-ból származik, midőn Johannes de Horow (Horaw/Horb), a bécsi facultas artium magisztere engedélyt kért, hogy a budai egyetemre távozhasson.²⁴ 1396 után tanárokról, az oktatásról – például az egyetem hallgatóiról – egyetlen adatunk sincs. Lukács egyetemi kancellárságáról már az a pápai bulla sem szól, amely 1397-ben Csanádról a nagyváradi püspökség élére helyezte.²⁵ Ő maga váradi püspökként 1398-ban főpapi pecsétjén használta e címet: „Sigillum Luce episcopi Waradiensis cancellarii studii commandatoris prepositure veteris Budensis”,²⁶ hogy jogosan-e, az nem dönthető el. Órévi Lukács belekeveredett a Zsigmond elleni összeesküvésbe (1401–1403) – 1402 végén épp Nagyváradon fogadtak hűséget Nápolyi Lászlónak –, bár püspöki méltósága nem került veszélybe, kegyvesztett lett. Órévi Lukács és Johannes de Horow mellett Domonkos László az első óbudai egyetem professzorai közé sorolja Benedictus Makrát, aki kétségkívül széles műveltséggel rendelkezett, miután több egyetemen is megfordult. Majd hosszú ideig Zsigmond szolgálatában állt, csak épp arra nincs adat, hogy az óbudai egyetemhez bármiféle kapcsolódása lett volna. Domonkos László későbbi tanulmányában maga is óvatosabban fogalmaz.²⁷

20 „...officium cancellariae studii dicti oppidi Veteris Budae ...” In: SZÖGI 1995. 63–64.

21 ENGEL 1996. I. 68.

22 MAMŰL VIII. 286–288. (SZÖGI László)

23 Fedeles Tamás feltételezésével (lásd FEDELES 2011a. 30–31.) egyetértünk, mivel a 14. század végén kapott engedélyt a teológia oktatására Bécs, majd Krakkó is. Domonkos László által vallott teljes bizonyossághoz (lásd DOMONKOS 1995. 5.) megerősítő adattal kellene rendelkezünk.

24 DOMONKOS 1967. 10–11.

25 DOMONKOS 1967. 9.

26 SZÉKELY 1995. 21.; DOMONKOS 1997. 29.

27 DOMONKOS 1967. 14–19.; DOMONKOS 1995. 8–12. Később: „Master Benedikt of Makra might have been a professor at Óbuda.” Lásd DOMONKOS 1997. 27. 38. jegyz.

Úgy véljük, hogy az első óbudai egyetem működésére hatással volt Zsigmond király helyzete. Az 1396. évi nikápolyi vereség után már 1397-ben elkezdődött az a kormányzati válság, ami a Zsigmondot trónra segítő elit és az uralkodó közötti konfliktusokban öltött testet; Zsigmond 1403-ra lett úrrá a helyzeten.²⁸ Az 1395. évi alapítás után már a század utolsó éveiben a „halódó studium”²⁹ kifejezés illik rá.

Az óbudai egyetem második alapítására XXIII. János pápa (1410–1415) 1410. augusztus 1-jei bullája adta meg a hozzájárulást, mind a négy kar működését engedélyezve. XXIII. János engedélyének szépséghibája, hogy a pápa az ellenpápák sorába tartozik. XII. Gergely pápa (1406–1415) és XIII. Benedek ellenpápa (1394–1417) közötti viszály rendezésére hívták össze a pisai zsinatot 1409-ben. A zsinat egy új „pisai” pápát választott, aki hamarosan elhunyt. Az ő örökébe lépett XXIII. János. A pisai zsinaton 24 bíboros, közel 200 püspök jelent meg, a megfogalmazódó reformtörekvések pedig már ekkor újabb zsinat összehívását helyezték kilátásba.³⁰ Nem zárható ki, hogy már 1410-ben úgy látta Zsigmond, hogy a következő zsinaton szüksége lesz tudósokra a helyzet megoldásához. Nem lehet véletlen, hogy Zsigmond az újonnan színre lépő pápától (ellenpápától) megkapta az engedélyt, és az sem, hogy a pápa – bizonytalan pozícióját megerősítendő – teljesítette a német-római király pozíciójára pályázó magyar uralkodó kérését. Zsigmond megválasztása (1410 szeptembere) előtti hónapokban Ozorai Pipo Bolognában tartózkodott XXIII. János udvarában.³¹ Nem valószínű, hogy Pipo itáliai tartózkodásának elsődleges célja az egyetemlétesítés volt, sokkal inkább az a diplomáciai feladat, amely Zsigmond német-római királlyá választásának előkészítését jelentette. Az engedély 1410. augusztus 1-jén kelt, és ugyanaznap intézett levelet a pápa Brandó piacenzai püspökhöz,³² Magyarországon tartózkodó legátusához, hogy az egyetem létesítésének feltételeiről tájékoztatást kérjen. A választ meg sem várva engedélyezte a pápa a legteljesebb jogokkal felruházott egyetem létesítését.³³

Zsigmond presztízscéljait egyértelműen mutatja, hogy a konstanzi zsinaton az egyetem hét professzorát vonultatta fel, köztük a tekintélyes Gelderni Sluter Lambertet, aki később (1418-ban) a bécsi egyetem rektora lett. A konstanzi zsinatról részletesen beszél Ulrich Richental krónikája,³⁴ felsorolja a hét professzor nevét, illetve közli az óbudai egyetem címerét. Gelderni Sluter Lambert, aki 1411-ben az egyetem kancellárja és óbudai prépost volt, 1418-ban már Bécsben működött. Véleményünk szerint ez jelzi, hogy az egyetemi oktatásnak ezúttal is vége szakadt. Fedeles Tamás az 1420-as évekre datálja a működés megszűnését, Engel Pál már 1419-re, Domonkos László pedig úgy véli, hogy már a konstanzi zsinat után elenyészett.³⁵

28 Mályusz Elemér 1403-ig működőnek gondolja az egyetemet. Lásd MÁLYUSZ 1984. 8.

29 SZÉKELY 1995. 23. A szerző csak 1410 körüli időszakra használja.

30 SZÁNTÓ 1984. 494–495. Az egyetemekre gyakorolt hatásáról lásd VERGER 2013. 111–137.

31 KONDOR 2017. 21–27.

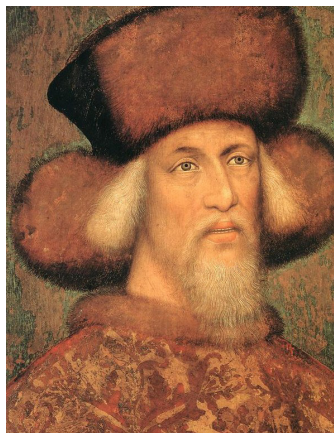
32 SZÖGI 1995. 65–66.

33 SZÖGI 1995. 66–71.

34 A szöveget lásd BUCK 2010. Legújabb elemzését lásd BUCK 2016.

35 FEDELES 2011a. 31.; ENGEL 1998. 189.; DOMONKOS 1995. 17.

Az óbudai egyetem alapítói

4. kép – Zsigmond király (1387–1437),
Pisanello portréja 1433 körül

5. kép – IX. Bonifác (1389–1404)

6. kép – XXIII. János (1410–1415)

A második óbudai egyetem tanárai³⁶

	Név	Adatok
1.	Lamberthus (Gelderni Sluter Lambert)	kánonjogász, óbudai prépost, az egyetem kancellárja
2.	Symon de Clostein (Closteyn)	orvos
3.	dominus Heinricus	prépost, a teológia doktora
4.	Matheus de Diernach (Tyrnau = Nagyszombat)	?
5.	Thomas de Wissenburg (Fehérvár)	?
6.	Tadeus de Vicomercato (milánói származású)	jogi doktor (<i>doctor decretorum</i>)
7.	Nicolaus Bissnow	jogi doktor (<i>doctor decretorum</i>)
8.	Johannes Wrede (kölni származású)	óbudai olvasókanonok
9.	Pál magister (Prága)	

A konstanzi zsinaton megjelent óbudai professzorok nem mindegyikéről bizonyítható, hogy valóban tanított Óbudán: például Tadeus de Vicomercato 1410–1414 között Padovában tevékenykedett.³⁷ Az egyetlen orvos jelenléte nem tűnik elegendőnek az orvosi fakultás működéséhez.³⁸ Domonkos két diákról tud, akik az óbudai egyetemen folytatott

³⁶ A első hét személy a konstanzi zsinaton résztvevő professzor, lásd Ulrich Richental krónikáját. A vonatkozó passzusát idézi: BÓNIS 1971. 118. Lásd még DOMONKOS 1967. 26–28.

³⁷ DOMONKOS 1967. 27.

³⁸ MAMÜL VIII. 286–288. (Szögi László)

stúdium után Bécsben iratkoztak be újabb tanulmányokra: Briccius de Pest (1412) és Nicolaus de Temesvar (1415). A legújabb adattárban Briccius de Buda néven szerepel.³⁹

Az utolsó középkori alapítás: Pozsony (1467)

Kereken száz évvel az első egyetem után jelent meg újra az uralkodói szándék az egyetem-alapításra. A 15. század utolsó harmadára a tudományos gondolkodásmód megváltozott. Míg a korai egyetemek számára a skolasztika és az arisztotelészi világtkép jelentette a szellemi megújulást, a 15. századra a világ megismerhetőségéről való gondolkodás lendületet adott a természettudományos gondolkodás és az empirikus megfigyelések számára. A hét szabad művészetben belül a matematika, a geometria és a csillagászat került előtérbe. A humanizmus pedig az irodalomban az antik szerzők nyelvi igényességével lépett fel.⁴⁰ Az utolsó középkori magyar egyetem rövid működésében mindez tetten érhető volt.

A pápai levéltár másolatában fennmaradt a Mátyás király (1458–1490) engedélykérő levele (1465. május 19.) nyomán készült feljegyzés és a pápa engedélye. Feltűnő, hogy egyik dokumentum sem jelöli meg, hogy Magyarország mely városában létesül az új intézmény.⁴¹ Mátyás király az egyetem létesítésének ügyében udvarának legműveltebb tagjaira, Vitéz János esztergomi érsekre (1465–1472) és Janus Pannonius pécsi püspökre támaszkodott. Feltételezhető, hogy a Janus Pannonius által vezetett 1465. évi követség vitte az új pápa, II. Pál (1464–1471) elé a magyar király folyamodványát. Még ugyanebben az évben járt Magyarországon a pápa legátusa, aki Pécsen, Janus püspöki rezidenciáján töltött el két hetet.⁴² A pozsonyi helyszínről Vitéz Jánosnak a pozsonyi polgárokhoz intézett levele tudósít először (1467. július 18.). Pozsony mellett szólt Bécs közelsége, és előnynek számított a város gazdagsága. Nem közömbös, hogy a diákok és az oktatás céljára Mátyás egy házat adományozott a városban.⁴³ Az Academia Istropolitana 1467-ben neves professzorok meghívásával kezdte meg működését. Vitéz János 1467. július 18-i oklevele⁴⁴ szerint Giovanni Gatti teológus és kánonjogász,⁴⁵ Marcin Bylica z Ilkusza csillagász és egy közelebről nem ismert Petrus frater meghívásáról esik szó. Bizonyos még Regiomontanus pozsonyi működése. Tudunk több professzor meghívásáról, akik végül nem lettek a pozsonyi egyetem tanárai.⁴⁶ A professzorok invitálása Vitéz János esztergomi érsek nevéhez fűződött, az oktatás helyi szervezése azonban Schomberg György egyetemi alkancellár és pozsonyi prépostra (1455–1486)⁴⁷ hárult. Ez az egyetem is a Zsigmond-korihoz hasonló véget ért: 1471-ben Vitéz János, az egyetem kancellárja uralkodójával szembe fordulva csatlakozott az összeesküvést szervezőkhöz, kegyvesztett lett, és fogságba

39 DOMONKOS 1967. 21–22.; Tüskés 2008. 82–83. 863. és 894. sorszám alatt.

40 KATUS 2014. 509–511.

41 SZÖGI 1995. 71–75.

42 FEDELES 2011a. 31.

43 GABRIEL 1969. 39–40.

44 SZÖGI 1995. 75–76.

45 REBRO 1968.

46 KLANICZAY 1990. 581–589.

47 C. TÓTH 2016. 61. Schomberg sírkövén szerepel az alkancellári címe (lásd SZÉKELY 1997. 50.), amit haláláig megtarthatott anélkül is, hogy az egyetem működött volna.

vetve hamarosan meghalt. Klaniczay Tibor az egyetem számára átengedett épület sorsát vizsgálva úgy gondolja, hogy 1473 elején még működött.⁴⁸ Kubinyi András úgy véli, hogy Mátyás később próbálkozott újabb egyetem alapításával, de törekvései nem kaptak pápai támogatást.⁴⁹

A pozsonyi egyetem alapítói

7. kép – Mátyás király (1458–1490)

8. kép – II. Pál pápa (1464–1470)

9. kép – Vitéz János esztergomi érsek (1465–1472), Taiszer János domborműve a szegedi pantheonban

⁴⁸ KLANICZAY 1984. 41.

⁴⁹ KUBINYI 1998. 268.; KUBINYI 2008. 168–169.

*A pozsonyi egyetem ismert tanárai*⁵⁰

	Név	Adatok
1.	Johannes Müller (Regiomontanus)	csillagász
2.	Martinus Ilkusch	csillagász, budai plebános, Magyarországon maradt Mátyás haláláig
3.	Johannes Gattus	kánonjogász
4.	Laurentius Koch de Krumpach	teológia
5.	Nicolaus Schickler de Hittendorf	
6.	Stephanus Murer de Brunn	
7.	Paulus	mosoni esperes
8.	Johannes de Cracovia	
9.	Johannes Kuppferberth	magister

Mivel *matriculá*-k ezúttal sem maradtak fenn, az egyetem diákjai közül alig néhányat ismerünk. A pozsonyi helyszín különös döntés, hiszen sem királyi rezidencia, sem érseki központ nem volt, és a bécsi egyetem közelsége – mai gondolkodásunk szerint – inkább távolabbi helyszínt indokolt volna. Bécs közelsége talán a professzorok megnyerésében, illetve a hallgatók peregrinációja szempontjából tűnhetett előnynek. A pozsonyi egyetem szellemiségét a természettudomány (lásd a csillagászat kiemelkedő szerepét) előretörése határozta meg, ami a konzervatív bécsi oktatáshoz képest újdonságot jelentett. „Az egyetemek konzervatív anyagába nehezen hatolt be a humanista gondolkodás.”⁵¹ Nem zárhatjuk ki azt sem, hogy Vitéz János személyes kapcsolatai szerepet játszottak a helyszín kiválasztásában. Egy ilyen összefüggésre világít rá három levél, amelyeket Leonhard Huntpichler, bécsi domonkos szerzetes és teológia professzor 1467 nyarán Vitéz Jánoshoz intézett.⁵²

A sikertelenség okai

Magyarországon mindegyik középkori alapítású egyetem rövid életű volt, a kudarc okainak feltárása – a kevés adat birtokában – szintén nem nélkülözi a feltételezéseket. A pécsi egyetem esetében élhetünk azzal a lehetőséggel, hogy összevetjük a közel egykorú alapítások körülményeivel és további sorsával.

⁵⁰ GABRIEL 1969. 42–46.

⁵¹ MÉSZÁROS 1981. 102–103.

⁵² A leveleket közli és elemzi: FRANK 1967.

*A pécsi egyetem a 14. század közepi közép-európai alapítások tükrében*⁵³

		Prága (1348)	Krakkó (1364)	Bécs (1365)	Pécs (1367)
alapító	herceg (+), király (++) császár (+++)	+++	++	+	++
	pápa (+)	+	+	+	+
egyházi támogatás	érsek	+	-	-	-
	püspök	-	+	+	+
	korábbi előzmények	+	+	+	+
világi tá- mogatás	királyi alapítólevél	+	+	+	-
	királyi adomány	+	+	+	-
	város	-	-	+	-
finan- szírozás (tanárok)	herceg (+), király (++) császár (+++)	+++	++	+	-
	egyház (érsek, püspök)	-	-	-	+
karok száma	alapításkor	4	3	3	2
	teológiai kar létesítése	1348	1397	1384	-
működés helyszíne	uralkodói rezidencia	+	+	+	-
	érseki (++) püspöki (+) székhely	++	+	-	+
	autonómiával rendelkező városi közösség	+	+	+	-
az alapítás utáni visszaesés, illetve a működés vége		folyamatos, a 15. század első felében visszaesés	1370 körül megszűnés	1370-es évek végén hanyatlás	1395 előtt megszűnés
újraalapítás ideje		megerősítés 1437	1397, 1400	1384	[1923]

A négy közép-európai egyetem közül a prágai alapítása⁵⁴ eltér a másik hárométól, és nemcsak azért, mert másfél évtizeddel megelőzi őket. Alapítója a német-római császár, IV. Károly (1346–1378) volt, aki birodalma központját kívánta megerősíteni. Ez a folyamat már a püspökség érseki rangra emelésével megindult, és az érsekké előlépett prágai püspök is komoly támogatója lett az egyetemalapításnak. Kivételes helyzetet eredményezett az a rendkívül jó személyes kapcsolat, amely VI. Kelemen pápa (1342–1352) és a császár között fennállt, mivel a pápa a császár egykori tanára volt. Bizonyosan ennek köszönhető, hogy a pápa a teológiai kar működésére is azonnal engedélyt adott. A császár távolabbi célja volt, hogy az egyetem befolyását kiterjessze mind a birodalmon belül

⁵³ Lásd FONT 2015. 20.; FONT 2017.

⁵⁴ HARASZTI SZABÓ 2016. 12–14.

Ausztria felé, mind a birodalmon kívül, szomszédjai felé.⁵⁵ A császárnak vejevel, Habsburg (IV.) Rudolfal (1358–1365) számos konfliktusa akadt, ami többek között azt is eredményezte, hogy a császár mindent megtett a bécsi egyetem alapításának megakadályozására. De fellépett a krakkói egyetem létesítése ellen is, amelynek szervezéséhez III. Kázmér lengyel király (1333–1370) már 1351-ben hozzákezdett.⁵⁶ Arról nincs tudomásunk, hogy IV. Károly a pécsi egyetem létesítése ellen is fellépett volna. Lehet, hogy erre Lajos király aktivitásának hiánya miatt nem került sor, vagy a pécsi egyetemen nem látott konkurenciát.

Az alapítás folyamatát dokumentumok jelzik. Prága négy karból álló egyetemét VI. Kelemen 1347. február 26-i oklevele hagyta jóvá, IV. Károly az 1348 tavaszi országgyűlés után fogalmazta meg alapítólevelét, majd 1349. január 19-i diploma összefoglalta az előző kettő tartalmát, illetve kiterjesztette az egyetem polgárainak jogát mindenkire, aki az egyetemen tartózkodott. A krakkói egyetem esetében ismerjük a lengyel király V. Orbán pápához (1362–1370) intézett folyamodványát, amely 1363. április 6-án kelt. A pápa tájékozódás céljából jelentést kért a gnieznói érsektől 1363. október 15-én. A lengyel király alapítólevele 1364. május 12-én íródott, ezt követte a pápai megerősítés 1364. szeptember 1-jén. Az osztrák herceg egyetemalapítási szándékáról⁵⁷ egy 1364. szeptember 12-i pápai oklevél tájékoztat, amelyben a pápa a hercegi privilégium rögzítését kérte. 1365. március 12-én Rudolf herceg a maga és két testvére nevében bocsátotta ki a kért dokumentumot, Bécs városa számára német nyelven is. A megerősítő pápai bulla 1365. június 18-án kelt, amelyet július 19-én egy újabb követett a bécsi egyetem tanárainak és diákjainak javadalmairól. Az egyetemi oktatás megindulásában komplikációkat okozott az alapító, Rudolf herceg 1365. július 27-i halála, illetve az, hogy Bécs ekkor még nem volt püspöki székhely. Az *artes* és a jogi oktatás megindulása azonban adatolható.

Pápához intézett királyi folyamodvány a pécsi egyetem esetében is íródott, erre utal a pápai alapító bulla. A pápának a következő napon, 1367. szeptember 2-án kelt levele arra figyelmeztette Lajos királyt, hogy járuljon hozzá az egyetemi oktatás finanszírozásához. Ebből arra következtethetünk, hogy a magyar alapítás esetében hiányzott (nem elveszett!) az a királyi biztosíték, amely az egyetem működését garantálta volna. Ennek fényében kivételes pápai bizalomnak tűnik az 1367. szeptember 1-jei engedély. Ez egyrészt – talán – az Anjouk és a Szentszék közötti hagyományos kapcsolatnak köszönhető; másrészt – talán – meggyőzték a pápát a jelenlévő padovai notabilitások, és a Magyarországról éppen visszaérkező Radolphus de Castello. Garancia lehetett a magyar viszonylatban tekintélyes püspöki jövedelem és Vilmos diplomáciai működéséből származó tapasztalat. Más megközelítésben pedig nem hagyható figyelmen kívül Lajos király érdektelensége: nem ragaszkodott a királyi székhelyen történő alapításhoz, mintha nem látta volna, hogy az egyetem feladata „segítőket és tanácsadókat nevelni a király számára”, ahogy a másik három uralkodó különböző módon, de lényegében ugyanezt megfogalmazta. Lajos lengyel királyként ugyanilyen közömbös maradt a gondokkal küzdő krakkói egyetem irányában is.

⁵⁵ SZÉKELY 1967. 155.

⁵⁶ KELÉNYI 2016. 46.

⁵⁷ UIBLEIN 1999. 34–38.; Tüskés 2008.

Az egyetemalapítás sehol nem ment zökkenőmentesen, és néhány évtized múlva mindenütt bekövetkezett egy visszaesés. Krakkó és Bécs esetében egyértelműen az anyagi gondok miatt, amelyet egy újjáalapításnak is nevezhető újjászervezés követett. 1384. február 20-i pápai bulla engedélyezte Bécsben a teológiai fakultás létesítését, az osztrák herceg, II. Albert pedig jelentős adománnyal járult hozzá a további működéshez; valamint új egyetemi *statutum* szabályozta az oktatás és a hallgatói kötelezettségek rendjét.⁵⁸ A krakkói egyetem az 1370-es években gyakorlatilag megszűnt. Az újjáalapítást erősítette, hogy az 1397. január 11-i pápai bulla engedélyezte a teológia oktatását, miután az 1390-es években Jagelló Ulászló és Hedvig királynő kérvényezték. Hedvig 1399. évi halálakor az egyetem céljaira hagyta ékszerait, Ulászló pedig 1400. július 22-én új alapítólevelet bocsátott ki.⁵⁹ Mind a bécsi, mind a krakkói egyetem számára növekvő diáklétszámot és vonzáskörük bővülését jelentette a prágai egyetem visszaesése, amely Husz János működése és az 1409. évi reformok (a cseh nemzetnek a többi fölé helyezése) nyomán bekövetkezett.⁶⁰

Az első óbudai egyetem szervezése Bécs és Krakkó újjáalapításával esik egybe. Mindkét egyetem a korábbi előzményekre építve kapott új támogatást: a pápai engedély a négy kar működését biztosította. A 14. század végén megszorodott a teológiai fakultások engedélyezése, amelyben tükröződött az a szándék, hogy ellensúlyozza a francia dominanciát a teológia oktatásában. A bécsi és a krakkói egyetem jelentős uralkodói támogatást is kapott. Az uralkodói szándék Luxemburg Zsigmond esetében is igazolható, de nyilvánvaló, hogy nem kívánt a pécsi előzményekre építeni. Erre elegendő ok volt a pécsi püspökkel való konfliktusa, illetve az Anjou-kori tradíciók – más téren is megnyilvánuló – háttérbe szorítása. Jó döntésnek tűnt a királyi központhoz közeli helyszín kijelölése, de Óbuda mint központ nem állítható egy sorba sem Bécs, sem Krakkó jelentőségével. Viszont a finanszírozás tekintetében Zsigmond nem tett többet, mint Nagy Lajos: csakis az egyházi javadalmakon keresztül kívánta biztosítani az egyetem működését. A második óbudai alapításnál egyértelműen kiderült Zsigmond presztízstörekvése. A konstanzi zsinaton Párizs 13, Orleans, Heidelberg és Bécs 8–8, Prága és London 6–6, Bologna, Erfurt és Krakkó 5–5, a nagy múltú Oxford pedig csak 3 professzorral képviseltette magát.⁶¹ A frissen alapított Óbuda képvisellete (7 professzor) aránytalan és erősen túlzó, nyilván nem az egyetem, hanem a német-római király presztízisének szólt, és csak a zsinat miatt volt szüksége Zsigmondnak az óbudai professzori karra. Az egyetem kancellárja 1418-ban már Bécsben tevékenykedett, és új kancellár kinevezéséről nincs tudomásunk. Mindkét óbudai alapítás közös problémájának tartja Mályusz Elemér, hogy maga a település alkalmatlan volt erre a célra.⁶²

A pozsonyi egyetem alapításakor véleményünk szerint a pécsi előzmények nem kerültek szóba. A pápai engedélyt kieszközlő pécsi püspök, Janus Pannonius nem említette, a pápai engedély pedig nem jelölt meg helyszínt. 1465 és 1467 között született meg a döntés, hogy az új intézmény helyszíne Pozsony lesz. A helyszín több szempontból meglepő: nem királyi és nem is püspöki székhely, kétségtelen tény, hogy társaskáptalanja igen régi,

⁵⁸ UIBLEIN 1999. 53.

⁵⁹ KELÉNYI 2016. 48–49. A diákokról lásd HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2017.

⁶⁰ HARASZTI SZABÓ 2016. 19–20.

⁶¹ DOMONKOS 1967. 23.

⁶² MÁLYUSZ 1984. 24.

a nyugati határszélen fekvő város nemcsak autonómiával rendelkező település és az ország egyik leggazdagabb városa, de a nyugati kereskedelem fontos szereplője. A pozsonyi egyetem alapításához közeli időben számos egyetem jött létre: Nantes (1461), Mainz (1476), Trier (1473), Uppsala (1477), Koppenhága (1478), Glasgow (1450), Aberdeen (1494). Mindegyik távoli helyszín Pozsonyhoz képest, nagyon különbözőek az alapítás indítékai és körülményei. Az utolsó négy eset és a pozsonyi alapítás közös vonása, hogy mindegyik az európai civilizáció „peremén” létesült.

Egyetemalapítások a középkori Magyarországon

Egyetem	Alapítás éve	Alapító uralkodó	Az egyetem kancellárja	Karok száma	Ismert tanárok	Ismert diákok	Megszűnés ideje
Pécs	1367	Nagy Lajos	Koppenbachi Vilmos Alsáni Bálint	2	7	8	1390 körül
Óbuda (1)	1395	Zsigmond	Órévi Lukács	4?	2	-	1397? legkésőbb 1403
Óbuda (2)	1410	Zsigmond	Gelderni Lambert	4	9	2	1418? legkésőbb 1420
Pozsony	1467	Mátyás	Vitéz János (Schomberg György)	4	9	5	1472

A középkori magyarországi egyetemek mindegyike rövid életű volt. A működés időtartama egyedül Pozsony esetében állapítható meg viszonylag pontosan (öt év), ennél alig hosszabb az óbudai fennállása, maximálisan nyolc–nyolc év, de az első alapítás lehet, hogy két évnél tovább nem állt fenn. A pécsi egyetem két évtizedes fennállása tűnik a leghosszabb élettartamú alapításnak.

A magyarországi egyetemek gyors megszűnésének okait keresve a három esetnek közös vonása, hogy az uralkodó nem támogatta az egyetem működését, hanem egy-egy egyházi intézmény javainak felhasználására épített. Az egyházi javadalmak másutt is a finanszírozás bázisát adták,⁶³ de kiegészült – legalább alkalmanként – jelentős uralkodói adományokkal. A magyar királyok számára az egyetem nem jelentett többet, mint uralkodói presztízszük növelését; valóban motiváltak az egyetem kancellárjai voltak. A kudarc mindegyikének közös vonása, hogy a *studium generale* az egyetem kancellárja és az uralkodó közötti konfliktusnak esett áldozatul; kivétel a második óbudai alapítás, ahol erről nem tudunk. Hiányzott továbbá az a városi közeg, amely a helyszínt vonzóvá tette volna, hiszen a középkori egyetemek lényegéhez tartozott a *peregrináció*, azaz a fennmaradáshoz nemcsak magyarországi diákok jelenlétére lett volna szükség. A magyar diákok részéről a külföldi egyetemekre való beiratkozás célja a világ megismerése volt, egy hazai egyetemre

63 DOMONKOS 1995. 5.

nem is biztos, hogy beiratkoztak volna.⁶⁴ Az új alapítások a változó helyszínek miatt sem építettek (építhettek) az előzményekre, ami szintén stabilitás ellen hatott.

Figyelembe kell vennünk a városok jogi státuszát is. Prága, Bécs, Krakkó mindegyike autonóm városi jogokkal rendelkező település volt. Bónis György a pécsi egyetem megszűnése kapcsán megjegyezte, hogy „Pécsett nem állott izmos és áldozatkész polgárság az egyetem mögött”.⁶⁵ Ez csak részben igaz. Pécs az ország városai között a legfontosabbak közé tartozott,⁶⁶ de mégiscsak földesúri város volt, amely nem rendelkezett autonómiával. Emiatt aligha nyilatkozhatott volna a püspöktől független módon az egyetem kérdésében. Óbuda a 14. század közepétől a királyné városa volt, azaz ugyancsak nem szabad királyi város. Talán erre építi Domonkos László azt a véleményét, mely szerint Mária királyné valamilyen támogató szerepet tölthetett be az első óbudai egyetem alapításában.⁶⁷ Pécestől és Óbudától eltérően Pozsony szabad királyi város volt, ez magyarázza Vitéz János levelét, amelyet a város polgáraihoz intézett.

Végül az a tény sem hanyagolható el, hogy elérhetőbbek lettek a közelebbi egyetemek: Prága, Krakkó, Bécs és a többi német alapítás is. A szomszédos országok egyetemeinek elérhetőségét jelzi, hogy ezeket a mezővárosokból származó diákok is látogatták már a 15. században. Megfigyelhető, hogy a külföldön tanulók többsége csak az alsóbb fokozatokat szerezte meg, nem fordított hosszú időt tanulmányaira. Jogi tanulmányokra kevéssé volt szükség, hiszen a magyarországi igazságszolgáltatásban az ítélmestereknek jutott nagy szerep, ők pedig a gyakorlatból szerezték tudásukat. Az ítélmestereknek a magyarországi gyakorlatot, a szokásjogot kellett kitűnően ismerni – ezt el lehetett sajátítani egyetemi végzettség nélkül is. A szokásjog összefoglalója, Werbőczy jogi ismereteit szintén ítélmesterként szerezte.

Prága, Bécs és Krakkó egyetemein tanuló (ismert) diákok száma⁶⁸

Periódus	Prága		Krakkó	Bécs
1351–1400	1360–1369	4	1	532
	1370–1379	48		
	1380–1389	71		
	1390–1400	40		
1401–1450	1401–1409	48	679	2543
	1410–1419	22		
	1419-től	14		
1451–1500			2570	2355
1501–1525			1223	1161
Összesen:	247		4475	6591

⁶⁴ MAMÜL II. 294. (KUBINYI András)

⁶⁵ BÓNIS 1968. 26.

⁶⁶ PETROVICS 2015. 252.

⁶⁷ DOMONKOS 1995. 3.

⁶⁸ A szám adatok a legújabb kutatási eredményeket tükrözik, lásd TÜSKÉS 2008. 12–13.; HARASZTI SZABÓ 2016. 26–27.; KELÉNYI 2016. 61–63., 123.

Az adatok különbözősége a nagyon eltérő forrásadottságokból következik: a prágai anyag nagyon kevés, Krakkóban az újraalapítástól ismerjük a beiratkozás adatait. Szögi László feltételezi, hogy a prágai magyar diákok létszáma a fentiek öt-hatszorosa is lehetett.⁶⁹ Ahogy a magyar egyetemek hallgatóinak létszáma is bizonyára meghaladta a táblázatunkban felsoroltakat, de esetükben még tanulmányaik időtartamát sem ismerjük. A három közeli egyetem magyar hallgatóinak száma azt mutatja, hogy sem a Zsigmond-, sem a Mátyás-kori alapítások nem okoztak csökkenést: a 15. században és a 16. század elején Bécsben, Prágában és Krakkóban tovább növekedett az ott tanuló magyar diákok száma.⁷⁰

Az uralkodók környezetében folyamatosan találunk a teológia és a kánonjog magas szintű ismeretével rendelkezőket. Az elit tagjai között megjelenő külföldiek már ennek a tudásnak birtokában voltak, ismereteiket az uralkodó „készen kapta”, azaz magyarországi egyetem hiányában is biztosítva volt a királyi udvar számára szükséges magas szintű ismerettel rendelkezők köre. Emellett a magyarországi káptalani és rendi oktatás magas színvonalú volt, a tudományos fokozatszerzésre azonban nem adott lehetőséget.

KÉPJEGYZÉK

1. kép (https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Urban_V.gif) [2017.09.04.]
2. kép FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011. 26.
3. kép Thuróczi-krónika (<https://goo.gl/emiphY>) [2017.09.04.]
4. kép (<https://goo.gl/snEjde>) [2017.09.04.]
5. kép (<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4d/IX.Bonifac.jpg>) [2017.09.04.]
6. kép (https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Johannes_XXIII_Gegenpapst.jpg) [2017.09.04.]
7. kép Thuróczi-krónika (<https://goo.gl/SGi7L3>) [2017.09.04.]
8. kép (https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Paul_II.JPG) [2017.09.04.]
9. kép (<https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:VitezJanos.jpg>) [2017.09.04.]

FORRÁSOK

- BUCK 2010 *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418 von Ulrich Richental.* Hrsg. von BUCK, Thomas Martin. Jan Thorbecke, Ostfildern 2010. (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen, Band 41.)

⁶⁹ SzöGI 2011. 18.

⁷⁰ SzöGI 2011. 18.

- HARASZTI–KELÉNYI –SZÖGI 2017 HARASZTI Szabó Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525. II. (Adattár)* Budapest, 2017. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- PÉCS 1000 *Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből (1009–1962).* Főszerk. MÁRFI Attila. Szerk. NAGY Imre Gábor – KÖVECS Ferenc. Pécs, Pécs Története Alapítvány, 1996.
- PETROVICH–TIMKOVICS 1993 *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi in regno Hungariae.* Ed. PETROVICH, Ede – TIMKOVICS, Pál. Budapest, 1993.
- SUDÁR 2012 *Pécs 1663-ban. Evlia cselebi és az első részletes városleírás.* Szerk. SUDÁR Balázs. Pécs, Pécs Története Alapítvány, 2012. (Források Pécs történetéből 4.)
- SZÖGI 1995 *Memoria universitatum et scholarum maiorum regni Hungariae 1367–1777. Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez (1367–1777).* Ed. SZÖGI László. Budapest, ELTE, 1995.

IRODALOM

- BARTA 1937 BARTA István: Középkorvégi szellemi művelődésünk és a külföldi egyetemek. In: *Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 2.* Budapest, 1937. 97–118.
- BÉKEFI 1909 BÉKEFI Remig: *A Pécsi Egyetem.* Budapest, 1909.
- BÓNIS 1968 BÓNIS György: A Capella regia és a pécsi egyetemalapítás. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967.* Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. 21–26. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 60.)
- BÓNIS 1971 BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a középkori Magyarországon.* Budapest, 1971.
- BUCK 2016 BUCK, Thomas Martin: Die Konstanzer Konzilschronik Ulrich Richentals. In: *Handbuch Chroniken des Mittelalters.* Hrsg. WOLF, Gerhard – OTT, Norbert H. Berlin–Boston 2016. 447–481.
- C. TÓTH 2016 C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: *Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók.* Budapest, 2016.
- CSIZMADIA 1967 *Jubileumi tanulmányok a Pécsi Egyetem történetéből.* Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1967.

- DOMONKOS 1967 DOMONKOS, László S.: The History of the Sigismundean Foundation of the University of Óbuda (Hungary). In: *Studium generale; studies offered to Astrik L. Gabriel*. Ed. DOMONKOS, L. S. – SCHNEIDER, R. J. Notre Dame, 1967. 3–32. (Texts and Studies in the History of Medieval Education XI.)
- DOMONKOS 1995 DOMONKOS László: Az óbudai egyetem. In: *Tanulmányok az óbudai egyetem történetéből 1395–1995*. Budapest, 1995. 3–17.
- DOMONKOS 1997 DOMONKOS, László: The Founding (1395) and Refounding (1410) of the University of Óbuda. In: *Universitas Budensis 1395–1995*. Ed. SZÖGI, László – VARGA, Júlia. Budapest, 1997. 19–34.
- ENGEL 1996 ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája*. I–II. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Történettudományi Intézet 1996.
- ENGEL 1998 ENGEL Pál: Zsigmond kora. In: ENGEL Pál – KRISTÓ Gyula – KUBINYI András: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, 1998. 123–190.
- FEDELES 2009 Fedeles Tamás: Studium Generale Quinqueecclesiense. In: *A Pécsi Egyházmegye története. I. A középkor századai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 557–572.
- FEDELES 2011a FEDELES Tamás: A középkori pécsi egyetem. In: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Szerk. FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra. Pécs, 2011. 14–31.
- FEDELES 2011b FEDELES Tamás: *Eztán Pécs tűnik szemünkbe...* Pécs, 2011.
- FEDELES–LENGVÁRI–POHÁNKA–POLYÁK 2011 *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Szerk. FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra. Pécs, 2011.
- FONT 2002 FONT Márta: A középkori pécsi egyetem. *Jelenkor*, 45. (2002):5. 473–479.
- FONT 2015 FONT Márta: A középkori pécsi egyetem. Történeti összefoglalás. In: *A pécsi püspökvár feltárásának eredményei*. Szerk. FONT Márta. Pécs, Középkori Egyetem Alapítvány, 2015. 11–20.
- FONT 2017 FONT Márta: A magyar felsőoktatás születése: 650 éve alapították a pécsi egyetemet. *Jogtörténeti Szemle*, 2017 [Sajtó alatt]
- FRANK 1967 FRANK, Isnard W.: Das Gutachten eines Wiener Dominikaners für die Universität Preßburg aus dem Jahre 1467. *Zeitschrift für Ostforschung*, 16. (1967) 418–439.
- GABRIEL 1969 GABRIEL, Astrik L.: *The Medieval Universities of Pécs and Pozsony*. Frankfurt am Main, 1969.

- G. SÁNDOR 1994 G. SÁNDOR Mária: A pécsi középkori egyetem címerköve. In: *Pannonia Regia. Művészet a Dél-Dunántúlon 1000–1541*. [Kiállítás-katalógus] Budapest, 1994.
- G. SÁNDOR 1999 G. SÁNDOR Mária: *A pécsi püspökvár. Régészet és épületkutatás*. Budapest–München 1999. (ICOMOS Hefte des Deutschen Nationalkomitees 22.)
- G. SÁNDOR 2010 G. SÁNDOR Mária: Pécs – Fünfkirchen. Az első magyar egyetem (1367) ásatása és épületkutatása. In: *Pécsi Szemle*, (2010):ősz 13–25.
- G. SÁNDOR–
METZING–
SCHÖNERNÉ 2015 G. SÁNDOR Mária – METZING Ferenc – SCHÖNERNÉ PUSZTAI Ilona: A püspökvár feltárásának és helyreállításának története. In: *A pécsi püspökvár feltárásának eredményei*. Szerk. FONT Márta. Pécs, Középkori Egyetem Alapítvány, 2015. 21–44.
- HARASZTI SZABÓ
2016 HARASZTI SZABÓ Péter: Magyarországi diákok a Prágai Egyetemen a középkorban. In: HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525*. I. Budapest, 2016. 9–42. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- KATUS 2014 KATUS László: *Európa története a középkorban*. Pécs, 2014.
- KELÉNYI 2016 KELÉNYI Borbála: Magyarországi diákok a Krakkói Egyetemen a középkorban. In: HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemeken 1348–1525*. I. Budapest, 2016. 43–87. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.)
- KLANICZAY 1984 KLANICZAY Tibor: Egyetem és politika a magyar középkorban. In: *Eszmetörténeti tanulmányok*. Szerk. SZÉKELY György. Budapest, 1984. 35–44. (Memoria saeculorum Hungariae 4.)
- KLANICZAY 1990 KLANICZAY Tibor: Egyetem Magyarországon Mátyás korában. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 94. (1990):5–6. 575–612.
- KOLLER 1801 KOLLER, Josephus: *Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*. t. V. Pozsony–Pest, 1801.
- KONDOR 2017 KONDOR, Márta: *The Ginger Fox's Two Crowns. Central Administration and Government in Sigismund of Luxembourg's Realms 1410–1419*. Budapest, 2017. [Kézirat]
- KOSZTA 2015 KOSZTA László: Pécs története a püspökség alapításától (1009) a 14. század közepéig. In: *Pécs története II. A püspökség alapításától a török hódításig*. Szerk. FONT Márta. Pécs, 2015. 21–172.
- KUBINYI 1998 KUBINYI András: A kultúra Mátyás korában. In: ENGEL Pál – KRISTÓ Gyula – KUBINYI András: *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, 1998. 268–274.
- KUBINYI 2008 KUBINYI, András: *Matthias Rex*. Budapest, 2008.

- MADAS 2002 MADAS Edit: *Középkori prédikációirodalmunk történetéből*. Debrecen, 2002.
- MAMÜL *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. I–XIII. Főszerk. KÖSZEGHY Péter. Budapest, 2003–2012.
- MÁLYUSZ 1984 MÁLYUSZ Elemér: Középkori egyházi értelmiségünk társadalmi alapjai. (A budai egyetem történetéhez). In: *Eszmetörténeti tanulmányok*. Szerk. Székely György. Budapest, 1984. 7–33. (Memoria saeculorum Hungariae 4.)
- MÉSZÁROS 1981 MÉSZÁROS István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777*. Budapest, 1981.
- PÉCS TÖRTÉNETE *Pécs története II. A püspökség alapításától a török hódításig*. Szerk. FONT Márta. Pécs, 2015.
- PETROVICH 1967 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem ismeretlen tanárai. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 71 (1967):3. 290–296.
- PETROVICH 1968 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetemre vonatkozó források. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. 89–108. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 60.)
- PETROVICS 2005 PETROVICS István: A középkori pécsi egyetem és alapítója. *Aetas*, 20. (2005):4. 29–39.
- PETROVICS 2015 PETROVICS István: Pécs története a 14. század közepétől 1526-ig. In: *Pécs története II. A püspökség alapításától a török hódításig*. Szerk. FONT Márta. Pécs, 2015. 173–288.
- REBRO 1968 REBRO, Karol: Johannes Gattus, az Academia Istropolitana professzora. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. 109–114. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs publicata 60.)
- SZÁNTÓ 1984 SZÁNTÓ Konrád: *A katolikus egyház története*. I. Budapest, Ecclesia, 1984.
- SZÉKELY 1967 SZÉKELY György: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a közép-európai egyetemek létesítésének összefüggésében. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1967* (1968) 155–174.
- SZÉKELY 1995 SZÉKELY György: A középkori magyar egyetemekről II. Az óbudai egyetem. In: *Tanulmányok az óbudai egyetem történetéből 1395–1995*. Budapest, 1995. 19–25.
- SZÉKELY 1997 Székely György: Universitätskanzler im Ungarn des 14.–15. Jahrhunderts. In: *Universitas Budensis 1395–1995*. Ed. Szögi, László – Varga, Júlia. Budapest, 1997. 35–50.

- SZÖGI 2011 SzÖGI László: Az egyetem nélküli ország egyetemistái Mohács előtt. A középkori Magyarország peregrinusai. *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei*, (2011) 14–40.
- TÜSKÉS 2008 TÜSKÉS Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen, 1365–1526*. Budapest, 2008. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.)
- UIBLEIN 1999 UIBLEIN, Paul: *Die Universität Wien im Mittelalter. Beiträge und Forschungen*. Wien, 1999.
- VARGA 2009 VARGA Szabolcs: *Irem kertje. Pécs története a hódoltság korában 1526–1686*. Pécs, 2009.
- VERGER 2013 VERGER, Jacques: *Les universités au Moyen Age*. Presses Universitaires de France „Quadrige”, 2013.

**The Hope of Success and the Background of the Failure:
Establishing Universities in medieval Hungary**

by Márta Font

(summary)

The study focuses on the circumstances of establishing of medieval Hungarian universities and analyses the problems of their short period of activity. The author applied many different points of view for the comparing first Hungarian university with the contemporary foundations in the neighbour countries. The author followed the comparative method also in the case of later founded Hungarian universities and made own conclusions. The latest research results on the field of history of universities were also used in the study.